

2020 - ANUL OMAGIAL
AL PASTORAȚIEI
PĂRINȚILOR ȘI COPIILOR

Pr. prof. dr. Ioan MOLDOVEANU
(coordonator)

PROFESORII NOȘTRI ÎNVĂȚĂTORII NOȘTRI

VOL. I

*Departamentul de Teologie Istorică, Biblică și Filologie
al Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”,
Universitatea din București*

COORDONATOR

Pr. prof. dr. Ioan MOLDOVEANU

DIRECTORI DE DEPARTAMENT

Pr. conf. dr. Nicușor BELDIMAN, Pr. lect. dr. Marian VILD

COMISIA DE ELABORARE

Pr. lect. dr. Mihai BURLACU, Diac. lect. dr. Nicolae PEDA, Pr. asist. dr. Alexandru Atanase BARNĂ, Pr. asist. dr. Cosmin PRICOP, Asist. dr. Eugen MAFTEI

AUTORI VOLUMUL 1

Episcop MACARIE DRĂGOI, Pr. prof. dr. Ioan MOLDOVEANU, Pr. prof. dr. Constantin PEDA, Arhid. Prof. dr. Ioan CARAZA, Pr. prof. dr. Emanoil BĂBUȘ, Pr. prof. dr. Mihail-Simion SĂSĂUJAN, Prof. dr. Mihaela PALADE, Diac. conf. dr. Alexandru MIHĂILĂ, Pr. lect. dr. Marian VILD, Pr. lect. dr. Petre SPERLEA, Pr. lect. dr. Matei ZAHARIA, Lect. dr. Vasile-Adrian CARABĂ, Lect. dr. Ștefan IONESCU-BERECHET, Lect. dr. Sabin PEDA, Lect. dr. Sebastian NAZĂRU, Pr. asist. dr. Alexandru Atanase BARNĂ, Asist. dr. Cristinel IATAN, Asist. dr. Eugen MAFTEI, Pr. drd. Alexandru COSTEA, Drd. Alexandru BACHE, Drd. Petru MIHALEA, Drd. George Dănuț NEAGOE, Drd. Octavian-Adrian NEGOIȚĂ, Drd. Andrei POPESCU, Drd. Alexandra SĂFTOIU

CONSILIER PATRIARHAL

Preot Mihai HAU

REDACTOR COORDONATOR

Preot Cristian ANTONESCU

REDACTORI

Diacon Andrei HLANDAN

Eugen MAFTEI

Alin LUPU

Preot Alexandru COSTEA

LAYOUT ȘI COPERTĂ

Constantina CRISTEA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Profesorii noștri - învățătorii noștri / coord.: pr. Ioan Moldoveanu. -

București : Basilica, 2020

ISBN 978-606-29-0345-9

Vol. 1. : Departamentul de Teologie Istorică, Biblică și Filologie al
Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, Universitatea
din București. - 2020. - ISBN 978-606-29-0346-6

I. Moldoveanu, Ioan (coord.)

37

929

CUVÂNT ÎNAINTE

SPIRITUALITATE LITURGICĂ, ȘTIINȚĂ ACADEMICĂ ȘI MISIUNE SOCIALĂ*

DANIEL,
Patriarhul României

Ca știință a mântuirii sau a unirii veșnice a omului cu Dumnezeu, teologia este conștiința misionară a Bisericii preocupate de apărarea dreptei credințe și de promovarea sfințeniei vieții creștine în orice context social-cultural.

Ca atare, în fiecare școală teologică ortodoxă, vorbirea despre Dumnezeu pe bază de cercetare, studiu și expunere sistematică, nu poate fi despărțită de convorbirea cu Dumnezeu în rugăciune, personală și comunitară. Cu alte cuvinte, formarea teologică este deodată o formare spirituală și științifică, o cunoaștere profundă a *textelor sacre* ale Scripturii și Tradiției Bisericii Ortodoxe, precum și o cunoaștere adecvată a *contextului pastoral-misionar* în care trăiește și activează astăzi orice comunitate creștină ortodoxă.

Prezența Facultății de Teologie Ortodoxă în Universitatea de Stat este o șansă pentru dialogul teologiei cu alte științe și pentru cooperarea Facultății de Teologie cu alte facultăți în vederea unei înțelegeri mai ample și mai nuanțate a contextului național și internațional în care este chemată Biserica să-și desfășoare activitatea ei pastorală și misiunea ei socială.

* Cuvânt adresat cu prilejul deschiderii solemne a anului universitar 2007-2008, la Facultatea de Teologie Ortodoxă *Justinian Patriarhul* din București, 4 octombrie 2007.

Pe de altă parte, prezența Facultății de Teologie într-o universitate laică de Stat prezintă și riscul unei secularizări ca diminuare a vieții spirituale și liturgice a profesorilor și studenților, dacă viața liturgică a facultății de teologie își pierde intensitatea și ritmicitatea, iar cadrele didactice nu țin legătura cu viața liturgică a parohiilor și mănăstirilor.

Ca atare, într-o facultate de teologie ortodoxă, trebuie mereu apărate și intensificate atât viața spirituală, cât și studiul științific, promovând deodată frățietatea liturgică, colegialitatea academică și cooperarea misionară, pentru a ajuta Biserica în lucrarea ei sfințitoare și mântuitoare.

O teologie vie și dinamică, profund duhovnicească și bine documentată, poate fi deodată apologetică și profetică, apărătoare și promotoare a credinței ortodoxe într-o societate din ce în ce mai fragmentată și secularizată, care are nevoie de vindecare spirituală și de comuniune existențială, pentru a percepe sensul ultim al vieții și speranța mântuirii în iubirea eternă a Preasfintei Treimi, descoperită și dăruită nouă de Hristos.

Ca priorități ale teologiei noastre academice pentru viața spirituală a Bisericii și misiunea ei în societate, este imperios necesară *continuarea și intensificarea traducerii operelor Sfinților Părinți ai Bisericii*, antrenând în această lucrare atât profesori clerici, cât și profesori laici de limbile greacă și latină, cunoscuți prin competența lor academică.

În același timp, trebuie intensificat *dialogul teologiei cu științele naturii și cu științele umane*, pentru o mai profundă înțelegere și prețuire a tainei existenței universului și a caracterului sacru al vieții umane în Biserică, familie și societate.

Pe lângă elaborarea teologică actuală, trebuie evidențiată și contribuția teologiei ortodoxe române din trecut la promovarea credinței și la viața Bisericii Ortodoxe prin redactarea și publicarea unei *Istории a teologiei ortodoxe române* sau printr-o *Enciclopedie a Ortodoxiei românești*. Acestea ar putea fi elaborate prin participarea tuturor facultăților de teologie din țară, în coordonare cu Facultatea de Teologie Ortodoxă din București.

La această Facultate de teologie au predat iluștri profesori de teologie, care s-au făcut cunoscuți în toată lumea ortodoxă. Aici

s-au format zeci de generații de teologi și preoți. Și astăzi Facultatea aceasta este chemată să fie un model de conștiință misionară eclesială, de cercetare și colegialitate academică, de cooperare cu alte facultăți din țară și din străinătate. În acest sens, este nevoie de depășirea urgentă a tuturor disensiunilor prezente care împiedică astăzi o astfel de afirmare. [...]

Acum, la început de an nou universitar, care ne amintește de studiile personale făcute în tinerețe la această Facultate, dorim să vă încredințăm pe toți, profesori și studenți, de prețuirea noastră și de sprijinul nostru pentru ca Facultatea de Teologie din București să poată ajuta și mai mult activitatea pastorală și misiunea socială ale Bisericii noastre.

Cu 33 de ani în urmă, în toamna anului 1974, am început să studiez în această Facultate ca doctorand, sub îndrumarea profesorilor Constantin Galeriu și Dumitru Stăniloae, iar în data de 31 octombrie 1980, am susținut aici teza de doctorat. Pentru că-I datorăm mult acestei facultăți, dorim să o ajutăm mult.

Rugăm pe Hristos Domnul, Învățătorul Mântuirii noastre, să vă dăruiească tuturor bucuria de a primi personal și a împărtăși altora lumina cea preaslăvită a Cuvântului Său cel sfințitor și mântuitor.

STUDIU INTRODUCŢIV

ŞCOALA DIN BISERICĂ. ÎNCEPUTURILE ŞI EVOLUŢIA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI (TEOLOGIC) ÎN (ŞI PRIN) BISERICĂ. ŞCOLI BISERICEŞTI ŞI ŞCOLI DOMNEŞTI

Pr. prof. dr. Ioan MOLDOVEANU

În epoca medievală, Biserica a reprezentat principalul factor de cultură. Şi-a menţinut un rol important, chiar şi în condiţiile laicizării impuse odată cu epoca modernă.

În Evul Mediu şcoala a funcţionat, mai întâi, pe lângă mănăstiri şi biserici. Şcoli elementare în care tinerii învăţau să scrie, să citească şi să socotească au existat în spaţiul românesc încă de la începutul epocii medievale. Treptat au apărut şi şcoli de nivel mediu, iar pentru învăţături mai înalte tinerii se îndreptau către universităţile din Polonia, Italia, Constantinopol, Viena, Paris şi Praga, până să apară la noi marile Academii domneşti, atât de bine receptate până şi în Apus, nu doar în lumea orientală.

Textul de faţă are intenţia de a recapitula o istorie a învăţământului în şi prin Biserică, teologic şi neteologic, dar în folosul naţiunii.

Intenţia este de a demonstra, acum mai mult ca niciodată, faptul că Bisericii i se datorează, în mare măsură, instituţionalizarea învăţământului, fie că aceasta îl făcea în favoarea sa, fie că, aşa cum vom vedea că s-a întâmplat mai târziu, aceeaşi Biserică va pune oameni la dispoziţia a ceea ce va deveni un învăţământ de înaltă ţinută.

Cu toţii simţim efectele excesivei laicizări (secularizări) care solicită scoaterea însemnelor religioase (la noi, doar creştine) din spaţiul

public, dar mai cu seamă din Școală (fie ele Icoane, Cruci, Credință – a se citi ora de religie).

Are dreptul Biserica să se revolte? Poate revendica Biserica dreptul de a-și „păstra” Școala?

Într-o oarecare măsură da, pentru că, tot într-o însemnată măsură, Școala este produsul Bisericii. Toată lumea înțelege că prin Școală ne referim nu la suma acumulărilor academice, deși poate fi și așa, ci la aceea că dezvoltarea ei s-a datorat, oarecum, exclusiv Bisericii și oamenilor ei. Vom încerca să dovedim acest lucru.

Școala nu a existat independent de Biserică multe secole de la întemeierea Principatelor, iar asta nu mai trebuie dovedit de mult. Primele școli – acelea care alfabetizau poporul – au ființat, pentru început, în tinda Bisericii.

Sunt prea binecunoscute *Școala de la mănăstirea Putna* (sec. XV) sau *Școala de la Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului* al cărei început învățatul preot și istoric Vasile Oltean îl plasează la 1495. Acestea erau școli cu un învățământ exclusiv bisericesc. Teologic este prea pretențios spus din perspectivă actuală. Și tot de pe atunci, este atestată Școala de la Sf. Gheorghe Vechi din București. Toate, școli în care se învăța slavona și româna. Cel puțin pentru cea din Șcheii Brașovului nu mai este niciun dubiu că româna era limbă de predare, și asta cu ceva vreme înainte de a se fi redactat celebra *Scrisoare a lui Neacșu* (1512). Episcopii și mitropoliile nu erau nicidecum lipsite de școli. Manualele folosite erau textele bisericești (ceasloave, psaltiri etc.), iar dascălii erau recrutați din rândul preoților, cântăreților și copiștilor de manuscrise.

Este adevărat că accesul la școală nu era unul de masă, ci el va rămâne restricționat multă vreme, învățământul fiind accesibil oamenilor cu resurse, adică clasei boierești, care, atunci când considera că doar școala din tindă nu mai era suficientă, își trimitea feciorii la studiu în străinătate. Să ne amintim doar de un Constantin Cantacuzino al cărui medalion-portret se vede și azi la Universitatea din Padova, dar mai înaintea lui fusese acolo Radu Mihnea, fiul Turcitului, avândul coleg pe celebrul Chiril Lucaris a cărui amintire îl va face să-l aducă pe

acesta predicator la Curte, în Țara Românească, atunci când va ajunge domn al acesteia. Alții studiaseră la Constantinopol, precum Dimitrie Cantemir, iar în epoca de după aceștia, vom întâlni mulți fii de boieri sau ai oamenilor Bisericii studiind în marile capitale europene, stipendiați fiind de mari ierarhi. Unul dintre ei avea să fie Veniamin Costachi (1803-1842). Lui avea să i se datoreze trimiterea la studii în Occident a unor tineri extrem de promițători, mulți fii de preoți, care aveau să pună, ulterior, bazele învățământului modern în Principate. Gheorghe Asachi, fiu de protopop, de pildă, avea să pună bazele școlii de inginerie la Iași. Apoi, Veniamin Costachi a rămas cunoscut pentru grija pe care a avut-o pentru învățământul teologic și nu numai. Dar până acolo, în Principate funcționaseră deja școli importante cu titlul de Academie, așa cum vom vedea mai jos.

În Transilvania, primele informații privind școala se află în legătură cu Biserica, atât cea Ortodoxă, cât și cea Catolică. Cea dintâi școală atestată documentar este cea din Cenad, unde exista o veche mănăstire și o episcopie ortodoxă care, după ocupația maghiară, a fost înlocuită cu o mănăstire și cu o episcopie catolică. *Viața Sfântului Gerard* amintește de școala din Cenad, existentă în prima jumătate a secolului al XI-lea, frecventată de 30 de elevi. Mai târziu sunt atestate școli și în celelalte reședințe episcopale catolice: Alba Iulia și Oradea.

Limba de predare era latina, iar materiile de învățământ erau grupate în două cicluri: cel primar era numit trivium, cu trei materii (gramatică, retorică, dialectică), iar al doilea era numit quadrivium, cu patru materii (aritmetică, geometrie, astronomie, muzică). Cei care voiau să-și desăvârșesc studiile urmau, într-un ciclu superior Filosofia și Teologia, considerate atunci ca o încununare a cunoștințelor umane. În Țara Românească și în Moldova, pe lângă școlile românești au funcționat și școli pentru locuitorii minoritari, sași și armeni.

Renașterea, Umanismul și Reforma au adus în cultura Țărilor Române un suflu nou, deși pătrunderea acestor idei novatoare s-a produs relativ târziu (secolele XVI-XVII). Promotorii umanismului

au continuat să scrie în limbile latină, greacă sau slavonă, dar treptat, sub influența Reformei, au trecut la utilizarea limbii române. În secolele XV-XVII, ca urmare a dezvoltării vieții urbane, se afirmă o cultură proprie cu un pronunțat caracter laic. În acest context au fost întemeiate școli orășenești în care, fără să lipsească învățământul religios, erau și preocupări laice, determinate de nevoile meșteșugarilor și negustorilor.

Școlile umaniste orășenești de la Brașov, Cluj, Oradea, Bistrița și Sibiu au avut un rol important în răspândirea ideilor umaniste. În această ambianță umanistă a epocii, Despot Vodă înființează Colegiul latin de la Cotnari (1561-1563). Deși nu a durat decât câteva luni, școala a însemnat o efemeră încercare – la fel de efemeră ca și domnia autorului ei – de a introduce în Moldova o instituție de învățământ primar și mediu, după modelul european, sub influența principiilor pedagogice ale Renașterii.

Folosirea limbii naționale în Biserică și în cultură a pornit din mijlocul societății urbane și a fost legată de Reforma religioasă în Transilvania, în secolul al XVI-lea. Principalul instrument al acestui proces a fost tiparul introdus de călugărul Macarie la Mănăstirea Dealu, lângă Târgoviște, în anul 1508. În acest context se situează și efortul de traducere în limba română a principalelor texte religioase, începând cu Catehismul de la Sibiu (1544) și continuând cu activitatea remarcabilă a diaconului Coresi, din Șcheii Brașovului, în perioada 1557-1583.

Preocupările umaniste au stat la baza inițiativei unor oameni de cultură și domni din secolul al XVII-lea, de organizare a unor școli latine și grecești în centrele urbane din Moldova și din Țara Românească. Astfel, Vasile Lupu a întemeiat Școala domnească de la Iași (1640), iar la Târgoviște a început să funcționeze *Schola graeca et latina*, în timpul domniei lui Matei Basarab (1646). Cele două colegii au marcat trecerea de la școlile de pe lângă biserici și mănăstiri la cele laice.

De asemenea, în 1694, Constantin Brâncoveanu a reorganizat Academia domnească de la Sfântul Sava, creată de Șerban Cantacuzino, undeva pe la 1679, cu predare în limba greacă¹. Aceasta a devenit

¹ Pr. Mircea PĂCURARIU, „Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă română”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 1981, p. 979.

una dintre cele mai reputeate instituții de învățământ din Europa de sud-est, unde se studiau literatura și filosofia antică și creștină.

În ultima treime a secolului al XVIII-lea, Țările Române se încadrează în dinamica europeană a ideilor iluministe care promovează luminarea poporului prin dezvoltarea științei și culturii. Condițiile social-politice deosebite față de restul spațiului românesc au favorizat apariția Școlii Ardelene în Transilvania, care își avea rădăcinile în concepțiile cantemiriene și umaniste. Principalii ei reprezentanți au fost Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu, Radu Tempea etc.

Școala a contribuit la răspândirea ideilor iluministe, deși evoluția ei a fost contradictorie, nefiind pusă întotdeauna în slujba intereselor naționale. Academii domnești de la București și Iași au reprezentat un adevărat focar de cultură al Răsăritului ortodox, dar prezența fanarioților a favorizat trecerea acestora sub controlul grecilor. Școala națională de nivel superior cu predare în limba română a renăscut în lupta cu academiile domnești grecizate, la începutul secolului al XIX-lea.

Întreținerea școlilor din Principat intra în atribuția Bisericii, statul percepând o taxă specială de la mănăstiri și preoți în scopul procurării de fonduri, cum vom avea posibilitatea să mai vedem.

Așadar, pentru prima oară avea să ia ființă în Principate, anume în Moldova, celebra Școală vasiliană, la 1640. Așa cum îi spune și numele, își datora începuturile inițiativei marelui domn Vasile Lupu, cu o existență și importanță care au depășit granițele secolului său.

Vasile Lupu va aduce la Trei Ierarhi, acolo unde funcționa școala, profesori slavi, de la Kiev, pentru ca, pe la 1646, să se treacă la un învățământ în limba greacă². Cert este că, pe lângă materii precum Retorica, Gramatica, Dialectica, Aritmetica, Astronomia și Muzica, se făcea și Teologie³. La 1656, Gheorghe Ștefan restabilește printr-un hrisov învățământul slavon acolo⁴. Aceasta ar fi fost școala ce va deveni

² Pr. M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1992, pp. 27-28.

³ Constantin C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, vol. III, Ed. All, București, 2000, p. 81.

⁴ C.C. GIURESCU, *Istoria Românilor*, vol. III/2, București, 1946, p. 916; Ariadna CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, București, 1971, p. 69.

Academiei și va funcționa multă vreme încă⁵. Academia va fi reorganizată consistent de către Nicolae Mavrocordat, așa cum Brâncoveanu va face în Țara Românească cu Școala începută de unchiul său, Șerban Cantacuzino. Programul acesteia pare-se a i se datora lui Hrisant Notara, fiind asemănătoare cu aceea pe care vom vedea că o va elabora pentru Academia de la București⁶.

Academia va fi susținută, în continuare, de domnie, dar și de către Biserică. De pildă, la 1747, Grigore Ghica va cere mitropolitului să cerceteze de două ori pe an care sunt rezultatele școlii și tot atunci ia măsuri de extindere a învățământului la cele trei episcopii ale țării, înființând câte o școală de limbă slavonă și română pentru a învăța carte și copiii din ținuturile îndepărtate⁷.

Se remarcă cum învățământul începea să devină unul de masă, cu atât mai mult cu cât, la 1749, mitropolitul grec Nichifor va impune obligativitatea învățării de carte și pentru copiii provenind din clasele sărace, hotărâre fără precedent⁸.

La 1759, Ioan Teodor Calimachi făcea efortul să aducă toți copiii la Academia domnească⁹.

Dar cel căruia i se va datora o mai riguroasă reorganizare a Academiei a fost domnul Grigore Alexandru Ghica, acesta înzestrând-o modern și fixând salarii corpului profesoral cu ajutorul parohiilor.

Un moment important în parcursul Academiei, după un periplu sinuos prin istorie, l-a constituit trecerea treptată de la învățământul grecesc la cel eminent românesc.

Cerințele societății românești l-au determinat pe domnul Moldovei, Scarlat Calimachi (1812-1819), să dispună înființarea unui curs în limba română pentru pregătirea viitorilor ingineri hotărnic, de care se simțea pe atunci nevoie atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Cursul, înființat în cadrul Academiei Domnești de la Iași, avea să fie

⁵ Părintele Păcurariu este de părere că pe bazele aceleiași Școli vasilien s-a dezvoltat Academia grecească (Pr. M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, p. 28), pe când Ariadna Camariano-Cioran susține că Academia din Iași este alta decât cea a lui Vasile Lupu, fiind înființată la 1707 de către Antioh Cantemir (A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, pp. 69-70).

⁶ A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, p. 71.

⁷ A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, p. 75.

⁸ V.A. URECHIA, *Istoria școalelor*, vol. I, București, 1892, p. 20.

⁹ V.A. URECHIA, *Istoria școalelor*, vol. IV, București, 1901, pp. 41-44.

predat de Gheorghe Asachi, fiul unui protopop. Acesta studiase ingineria în şcolile superioare din străinătate, la Lemberg şi la Viena, dar avea şi o pregătire umanistă serioasă, datorată stipendierii sale de către marele Veniamin Costachi. Pe lângă cursul de inginerie, Asachi urma să predea şi cunoştinţe de istoria patriei, făcând în esenţă o operă de educaţie naţională. Cursul de limba română marca începutul afirmării şcolii superioare în limba română, alături de şcoala în limba greacă şi elină (greaca veche). Un fapt asemănător se petrece şi în Ţara Românească, unde, la sfârşitul domniei lui Ioan Vodă Caragea (1812-1818), se deschide un curs pentru pregătirea inginerilor hotărnicii, care este predat de transilvăneanul Gheorghe Lazăr. Numit în 1818 profesor la cursul de inginerie, Gheorghe Lazăr ţine şi lecţii de Istorie şi Filosofie, expunând ideile învăţaţilor transilvăneni şi inspirând elevilor săi dragostea pentru trecutul neamului şi încredere în viitor.

În timpul acela se mai întâmplă un fenomen în Principate care avea să marcheze oarecum începuturile modernizării învăţământului la noi. Un boier, Nicolae Rosetti-Roznovanu, om foarte cult, înfiinţa la Iaşi o şcoală cu o nouă metodă de predare, metoda lancasteriană (după numele unui britanic, Lancaster), care se baza pe tehnici de învăţare rapidă, chiar dacă mecanică, ce putea aduce rezultate uluitoare în scurt timp. Doar că şcoala aceasta era tot în limba greacă. Chiar şi așa, ea a fost susţinută de mitropolitul Veniamin Costachi căruia avea să i se datoreze tipărirea așa-ziselor *Table alilodidactice*, un soi de manual pentru această trebuinţă¹⁰. Şi tot el avea să fie cel care a emis scrisori de recomandare pentru absolvenţii acestui sistem, trimişi mai apoi să înfiinţeze ei înşişi astfel de şcoli în tot spaţiul balcanic.

După desfiinţarea învăţământului grecesc, metoda lancasteriană a fost preluată şi de către şcolile româneşti din ambele Principate, însă s-a dovedit o metodă bună doar pentru învăţământul primar, fiind incapabilă să dezvolte aptitudini de gândire pentru ştiinţe mai înalte, pentru filosofie.

Alături de acestea, în capitalele Principatelor luaseră deja avânt şcolile româneşti ale lui Gh. Asachi, respectiv Gh. Lazăr, ambii oameni ai Bisericii.

¹⁰ A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domneşti de la Bucureşti şi Iaşi*, pp. 87-95.

Țara Românească va căpăta un învățământ superior în epoca lui Matei Basarab, prin Școala greacă și latină de la Târgoviște, din 1646, cu un pronunțat caracter umanist și de cultură bizantină. Profesorii aduși aici erau doi greci, Pantelimon Ligaridis și Ignatie Petritzis. Durata școlii a fost aproape la fel de efemeră ca aceea de la Cotnari, din Moldova. A durat doar cinci ani.

Abia în timpul lui Șerban Cantacuzino, Țara Românească va căpăta o Academie domnească care va avea să devină precursora învățământului superior de astăzi. Nu știm data la care va fi fost înființată, dar cert este că, la 1694, Constantin Brâncoveanu o reorganiza, potrivit martorilor vremii¹¹.

Aceasta a funcționat în spațiile mănăstirii de la Sfântul Sava, pe locul pe care se află azi statuile de la Universitate.

Constantin Brâncoveanu i-a dat amplexare, i-a asigurat bugetul și a adus profesori dintre cei mai buni, ajungând în scurt timp una dintre cele mai bune școli, așa încât să fie căutată de tineri din Peninsula Balcanică¹², iar la 1707, îi va cere lui Hrisant Nottara să elaboreze pentru aceasta o programă din care se vedea că învățământul scolastic ceda locul filosofiei și științelor exacte. Hrisant, deși cleric, indica faptul că este de mai mare folos să se zidească și să se organizeze școli, decât chinovii și mănăstiri, iar prisosul veniturilor să se aloce în folosul învățării¹³.

Între timp, academia va fi susținută de Domnie, dar și din veniturile Bisericii. La 1761, Constantin Mavrocordat a mutat călugării de la Sfântul Sava la Văcărești, pentru a putea oferi mai mult spațiu Academiei, și rânduiește ca fondul școlii să fie întărit din veniturile Mănăstirilor Glavacioc, *Toți Sfinții* (probabil Antim) și Dealu¹⁴.

¹¹ Pr. M. PĂCURARIU, „Cultura în timpul lui Constantin Brâncoveanu”, în vol. *Sfântul Voievod Martir Constantin Brâncoveanu*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2014, pp. 125-126; A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, pp. 23-35.

¹² A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, pp. 33-34.

¹³ Constantin DIMARAS, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας (Istoria literaturii grecești)*, vol. I, Atena, 1952, p. 112; cf. A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, pp. 35-36.

¹⁴ A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domnești de la București și Iași*, p. 38.

Reforma lui Ipsilanti va face ca în 1775 să se ridice la Sfântul Sava o clădire masivă, cuprinzând multe săli de clasă, ceea ce arată că învăţământul devenise, deja, unul de masă¹⁵.

Între anii 1791-1803, Academia domnească din Bucureşti a funcţionat la Domniţa Bălaşa, iar după cutremurul din 1803, aceasta din urmă fiind afectată, Academia a fost mutată la Metocul Măgureanu, prin grija lui Dositei Filitti¹⁶. Trebuie să spunem că, în tot acest timp, limba în care se învăţa era greaca.

În deceniul al doilea al secolului al XIX-lea începe să se dezvolte un foarte puternic curent naţionalist, unul care nu mai vedea doar în limba greacă singurul instrument de apărare al Ortodoxiei, apărând ideea organizării unui colegiu cu limba de predare româna, care să înlocuiască pe cel cu predare în greacă¹⁷. În 1818, învăţatul ardelean Gheorghe Lazăr va prelua conducerea acestui colegiu românesc¹⁸, fără absolvirea căruia nimeni nu mai putea accede la preoţie, potrivit poruncii lui Ioan Caragea, el însuşi un susţinător al acesteia¹⁹.

Cele două şcoli au funcţionat o vreme în paralel, dar, după 1821, turcii au ordonat închiderea celei greceşti, fiind văzută ca centru de alimentare a ideii revoluţionare, drept pentru care aceea a lui Gh. Lazăr va rămâne singura frecventabilă. Cu toate acestea, limba greacă va rămâne limbă de studiu încă pentru mult timp.

Între timp, în ţară aveau să apară şi şcoli teologice de tip seminarial (Socola, 1803, Neamţ, 1856, Roman, 1858, Seminarul Central Bucureşti, 1836, Buzău, 1836, Argeş, 1836, Vâlcea, 1837, Nifon Mitropolitul, 1872)²⁰.

¹⁵ Informaţie dată de Athanasios Comnen Ipsilanti şi reprodusă de N. Iorga în Eudoxiu HURMUZAKI, *Documente*, XIV/2, pp. 1232-1233; cf. A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domneşti de la Bucureşti şi Iaşi*, p. 39.

¹⁶ V.A. URECHIA, *Istoria şcoalelor*, vol. I, p. 85; cf. A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domneşti de la Bucureşti şi Iaşi*, p. 46.

¹⁷ V.A. URECHIA, *Istoria şcoalelor*, vol. IV, pp. 195-196.

¹⁸ Nicole IORGA, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, 1928, p. 166.

¹⁹ A. CAMARIANO-CIORAN, *Academiile domneşti de la Bucureşti şi Iaşi*, p. 66.

²⁰ O listă mai completă a se vedea la: Alexandru MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică, Naţiune, Cultură*, vol. III/1, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2006, pp. 344-345.

În 1846, s-au întemeiat și „școli catehetice ținutale”, cu scopul de a recruta elemente pentru seminar.

În ceea ce privește materiile de predare în seminare și Școlile ținutale, de lângă cele teologice nu lipseau matematica, retorica, logica, psihologia, geografia, limbile clasice și cele moderne ș.a.

O reorganizare a seminarelor din Principate s-a făcut, o dată, în timpul domniei lui Cuza, la 1864²¹, prin Legea instrucțiunii publice, iar a doua oară, în 1893, prin Legea clerului mirean și a seminarelor, în care se prevedeau două categorii de seminar.

Aceasta avea să ducă într-un orizont nu foarte îndepărtat la fondarea facultăților de teologie.

Așezământul pentru reorganizarea învățăturilor publice din Principatul Moldovei, din 1850, prevedea înființarea unei Academii la Iași cu patru facultăți, dintre care una de teologie. S-a încercat, în primă instanță, ca Seminarul de la Socola să fie transformat în facultate, păstrându-se totuși, acolo, și un ciclu seminarial. Cu toate acestea, data la care avea să ia ființă Universitatea din Iași și, odată cu ea, Facultatea de Teologie a fost 16 octombrie 1860, sfințirea fiind făcută de arhiepiscopul Filaret Scriban²². Facultatea nu a putut funcționa decât patru ani, din lipsă de profesori.

După 1864, s-au făcut încercări de a se deschide o facultate și la București, prin strădania mitropolitului primat Calinic Miclescu. Însă, abia în toamna lui 1880 s-a mai luat în discuție în Sinod această temă, reieșind un proiect de lege pentru înființarea facultății. Acesta urma să fie înaintat spre discuție corpurilor legiuitoare, dar întârziind să fie recunoscută, s-a purces la deschiderea solemnă a cursurilor la 12 noiembrie 1881, ele începând patru zile mai târziu. Cursurile s-au ținut în clădirea Universității. În ianuarie 1883, cursurile nu s-au mai putut ține din pricini generate de greutățile financiare. S-a reușit restabilirea situației și, după reluarea discuțiilor între Sinod și Camera deputaților, în 1884, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a numit primii trei profesori, deschiderea solemnă a cursurilor urmând să aibă loc pe 4

²¹ Despre fiecare, în parte, a se vedea: Al. MORARU, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică, Națiune, Cultură*, vol. III/1, pp. 345-355.

²² Pr. M. PĂCURARIU, „Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română”, p. 993.

noiembrie 1884. Cu toate acestea, Legea de recunoaştere a facultăţii ca făcând parte din Universitatea din Bucureşti a fost adoptată abia la 3/15 iulie 1890.

În Bucovina, se deschiseseră cursurile unui Institut teologic, la Cernăuţi, cu mult mai înainte, pe la 1827.

La 1875, avea să se înfiinţeze Universitatea germană de la Cernăuţi, având în cadrul ei o Facultate de Teologie, ceea ce a făcut să se desfiinţeze acel Institut teologic.

Trebuie să spunem că această facultate a fost dintre cele mai bune în Ortodoxie şi notăm faptul că mare parte dintre profesorii de la Bucureşti şi din alte locuri absolviseră doctoratul aici. Sunt nume de cea mai mare rezonanţă: Athanasie Mironescu, Conon Arămescu Donici, Pimen Georgescu, Gherasim Timuş, Badea Cireşeanu, Gala Galaction, Nicolae Bălan, Silviu Dragomir, Ioan Lupaş, Onisifor Ghibu, Romulus Căndea, Gheorghe Ciuhandu ş.a.

Dar şi la Sibiu avea să ia fiinţă o instituţie de învăţământ teologic la 1811, primele cursuri de pregătire a clerului fiind puse sub ocărmuirea lui Gheorghe Lazăr (1779-1823) care studiasse Teologia la Viena. Neînţelegerile cu episcopul Vasile Moga l-au făcut pe Gh. Lazăr să părăsească Sibiul către sfârşitul lui 1815, plecând spre Bucureşti, după o scurtă şedere în Braşov. La Bucureşti punea bazele învăţământului în limba română, la Sfântul Sava.

De o situaţie mai bună avea să se bucure Şcoala teologică din Sibiu în vremea marelui Şaguna, care a hotărât, la 1850, să transforme această Şcoală clericală într-un Institut teologico-pedagogic. Grija lui a fost una enormă faţă de înzestrarea şcolii, de numirea de profesori dintre cei mai buni, de alcătuirea şi procurarea de manuale.

La 1812 se deschideau la Arad cursurile unei „preparandii” pentru pregătirea învăţătorilor ortodocşi români din Banat, din părţile Aradului şi ale Bihorului. Aici aveau să se instituie peste zece ani, la 1822, şi cursuri teologice. La 1876, „preparandia” şi teologia s-au unit într-un Institut pedagogic-teologic diecezan.

La 1923, au fost înfiinţate două noi Academii, la Oradea şi Cluj, de către episcopii Roman Ciorogariu, respectiv Nicolae Ivan, iar la 1926 lua fiinţă Facultatea de Teologie de la Chişinău.

După 1948, toate acestea au fost desfiinţate, cu excepţia celei de la Bucureşti şi aceleia de la Sibiu, au fost scoase din Universităţi

și au devenit Institute teologice de grad universitar, situație care a durat până în 1990, când acestea au fost reînființate și reintroduse în Universitate.

În ceea ce privește facultatea de la București, aceasta își are începuturile în 1881, când ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice, Vasile Alexandrescu-Urechia a alcătuit un *Proiect de lege pentru înființarea unei Facultăți de Teologie*, publicat la 1 noiembrie în *Monitorul Oficial*. Proiectul n-a ajuns niciodată lege, ceea ce a făcut ca funcționarea doritei facultăți să fie întârziată. Totuși, mitropolitul primat Calinic Miclescu a decis chemarea unor profesori care să înceapă să predea, chiar dacă gratuit. Cei care primiseră invitația erau: arhiepiscopul Inochentie Moisiu Ploieșteanul, Silvestru Bălănescu Piteșteanul, Calistrat Orleanu, dar și doctorii în Filosofie Nicolae Nitzulescu, Gheorghe Zotu și Barbu Constantinescu²³.

Profesorii au fost autorizați de Guvern să înceapă predarea, iar primul decan (doar provizoriu) avea să fie Barbu Constantinescu. Pornirea a fost una anevoioasă, din pricina condițiilor grele în care aveau să se țină cursurile: doar seara, după încheierea celorlalte cursuri ale facultăților deja în drept. Lucrurile nu au putut continua multă vreme, și, în 25 ianuarie 1883, cursurile au fost întrerupte. În această situație, Sfântul Sinod a cerut guvernului să reglementeze, cumva, activitatea acestei facultăți, spre a intra în legalitate. Abia în 6 iunie 1884, Ministerul comunica Sfântului Sinod că alocase o sumă pentru înființarea acestei facultăți pe lângă Universitatea din București. În 27 octombrie 1884, Sfântul Sinod numea trei profesori, pe Nicolae Nitzulescu, Gherasim Timuș și Ghenadie Enăceanu (confirmați prin decret de stat), ultimul primind și însărcinarea de decan. Deschiderea solemnă a cursurilor s-a petrecut în 4 noiembrie 1884, iar cursurile au început, efectiv, în 16 noiembrie. Lucrurile au evoluat până într-acolo încât, la 1887, vor fi numiți trei noi profesori: Constantin Erbiceanu, Pimen Georgescu și Alexandru Mironescu (viitorul mitropolit primat Atanasie Mironescu). Acesta din urmă avea să redacteze un memoriu

²³ Adrian GABOR, „Cronica ecleziastică”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, V (1880-1881), pp. 825-827; Pr. A. GABOR, Pr. Daniel BENGĂ, Pr. Mihail SĂSĂUJAN, Ionuț-Alexandru TUDORIE, *Istoricul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, a Universității din București, (1881-2013)*, Ed. Basilica, București, 2013, p. 18.

către Minister cu motive pentru promulgarea unei Legi de înfiinţare a Facultăţii de Teologie. Rezultatul a fost aprobarea de către rege a unui Regulament de organizare şi funcţionare a Facultăţii de Teologie, în 24 iunie 1888, şi, mai apoi, apariţia, în februarie 1889, a unei legi în care se prevedea faptul că în Universitatea din Bucureşti funcţionau cinci facultăţi, printre care şi Facultatea de Teologie. Legea privind Facultatea de Teologie din Bucureşti avea să fie votată în Parlament şi confirmată prin decret regal în 25 iunie 1890. Corpul profesoral se va îmbogăţi cu nume noi, precum Badea Cireşeanu, Dragomir Demetrescu, Constantin Chiricescu ş.a. În 1919, facultatea emitea şi primul titlu de doctor pentru Vasile Ispir. Corpul profesoral avea să se îmbogăţească pe măsură ce programa se organiza şi se îmbogăţea²⁴. Facultatea s-a organizat pe catedre care aveau să capete titulari dintre cei mai celebri: Haralambie Roventza, Grigorie Pişculescu (Gala Galaction), Nicolae Chiţescu, Vartolomeu Stănescu, Iustin Moisescu, Toma G. Bulat, Niculae M. Popescu, Teodor M. Popescu, Nichifor Crainic, Ioan Gh. Coman, Nichifor Crainic, Dumitru Stăniloae, Ioan Mihălcescu, Ioan Gh. Savin, Grigore Cristescu, Dimitrie Boroianu, Petre Vintilescu, Iuliu Scriban, Dumitru Fecioru şi mulţi alţii despre care vom vorbi în următoarele pagini.

După 1948, facultatea a fost scoasă de Regimul comunist din Universitate, devenind Institut de grad universitar, având să-şi recupereze statutul pierdut abia în 1991, după revoluţie.

Chiar şi așa, calitatea învăţământului teologic nu s-a diluat, ci, dimpotrivă, a căpătat substanţă, chiar dacă Regimul nu i-a fost favorabil. Dumnezeu a rânduit un patriarh pe măsura timpurilor, ce avea să sporească calitatea academică a facultăţii, aducând profesori dintre cei mai buni, publicând manuale şi aducând preoţii la cursuri de perfecţionare. Despre toţi aceştia vom dori să vă vorbim în cele ce urmează, în încercarea de a le aduce un meritat omagiu. Nu i-am putut cuprinde pe toţi, dar avem în vedere să continuăm...

Pe de altă parte, dorim să vă arătăm în cele ce urmează cât de multă Şcoală s-a făcut în Biserică şi că, de-a lungul timpului, de la

²⁴A se vedea: Pr. A. GABOR, Pr. D. BENGĂ, Pr. M. SĂSĂUJAN, Ionuţ-Alexandru TUDORIE, *Istoricul Facultăţii de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, a Universităţii din Bucureşti, (1881-2013)*, pp. 18-53.

înființarea unui învățământ teologic academic, facultățile noastre au beneficiat de profesori dintre cei mai bine pregătiți.

Dorim, de asemenea, să arătăm că Biserica a fost creatoarea a ceea ce este azi sistemul de învățământ modern și că aceasta a făcut eforturi teribile de a cultiva duhul cunoașterii, fie că vorbim de învățământul teologic, fie că vorbim de cel educațional în sine.

CUPRINS

Cuvânt înainte

*Spiritualitate liturgică, știință academică
și misiune socială*

DANIEL, Patriarhul României 5

Studiu introductiv

*Școala din biserică. Începuturile și evoluția învățământului
(teologic) în (și prin) Biserică. Școli bisericești și școli domnești*

Pr. prof. dr. Ioan MOLDOVEANU 9

TEOLOGIE ISTORICĂ

*Sub îndrumarea muzei Klio. Arhiepiscopul Ghenadie Enăceanu
(1835-1898) și contribuția sa în domeniul Istoriei Bisericești*

Drd. Octavian-Adrian NEGOIȚĂ 25

Personalitatea profesorului Dragomir Demetrescu (1852-1926)

Pr. drd. Alexandru COSTEA 41

*Nicolae Dobrescu (1874-1914). Primul profesor la Catedra
de Istoria Bisericii Române din cadrul Facultății de Teologie
a Universității din București*

Pr. prof. dr. Mihail-Simion SĂSĂUJAN 57

*Preotul profesor academician Niculae M. Popescu (1881-1963).
Contribuții la cercetarea Istoriei Bisericii Ortodoxe Române
și a muzicologiei bizantine*

Pr. lect. dr. Matei ZAHARIA 73

<i>Profesorul Teodor M. Popescu (1893-1973). Istoric al Bisericii și lector al Sfinților Părinți</i>	
Pr. asist. dr. Alexandru Atanase BARNĂ	99
<i>Preotul profesor doctor Ioan Rămureanu (1910-1988). Dascăl desăvârșit și cercetător riguros al memoriei Bisericii</i>	
Lect. dr. Sebastian NAZĂRU	125
<i>Profesorul Toma G. Bulat (1887-1979)</i>	
Drd. George Dănuț NEAGOE	141
<i>Activitatea preotului profesor Gheorghe Moisescu (1906-1974) reflectată în paginile Almanahului Parohiei Ortodoxe Române din Viena</i>	
Drd. Petru MIHALEA	155
<i>Tăria credinței și puterea slujirii lui Hristos în viața și opera patristică a părintelui profesor Ioan G. Coman (1902-1987)</i>	
Arhid. prof. dr. Ioan CARAZA	167
<i>Părintele Profesor Dumitru Fecioru (1905-1988) și contribuția sa la popularizarea operelor Sfinților Părinți</i>	
Asist. dr. Eugen MAFTEI	185
<i>Părintele Profesor Alexandru Ciurea (1912-1996). Mărturisitor al Ortodoxiei în Europa de Nord</i>	
Episcop MACARIE DRĂGOI	201
<i>Academicianul Alexandru Elian (1910-1998). Reprezentant de seamă al Bizantinologiei românești</i>	
Pr. prof. dr. Emanoil BĂBUȘ	209
<i>Preotul profesor doctor Ștefan C. Alexe (1928-2007). Un reprezentant ilustru al Patrologiei ortodoxe românești</i>	
Lect. dr. Ștefan IONESCU-BERECHET	229

<i>Preotul profesor Nicolae Șerbănescu (1914-1996).</i> <i>Un truditon înzestrat al istoriei Bisericii Ortodoxe Române</i>	
Pr. dr. Florin Șerbănescu	251
<i>Preotul profesor doctor Adrian Gabor (1959-2017)</i>	
Lect. dr. Vasile-Adrian CARABĂ	277
<i>Preotul profesor Constantin Mihoc (1960-2009).</i> <i>Slujitor, ctitor și mărturisitor</i>	
Prof. dr. Mihaela PALADE	301

TEOLOGIE BIBILICĂ

<i>Nicolae Nitzulescu (1837-1904)</i>	
Drd. Alexandra SĂFTOIU	335
<i>Preotul profesor Ioan Popescu-Mălăești (1874-1953)</i>	
Drd. Andrei POPESCU	344
<i>Episcopul Vartolomeu Stănescu al Râmnicului Noului Severin</i> <i>(1875-1954). Împlinitor a două vocații: ierarh</i> <i>al Bisericii și profesor de Teologie</i>	
Pr. lect. dr. Petre SPERLEA	361
<i>Personalitatea și opera părintelui profesor</i> <i>Haralambie Rovența (1898-1946)</i>	
Pr. lect. dr. Marian VILD	377
<i>Părintele Athanase Negoită (1903-1994).</i> <i>Preocupări biblice și orientalistice</i>	
Diac. conf. dr. Alexandru MIHĂILĂ	395
<i>Personalitatea profesorului</i> <i>Ion V. Georgescu (1909-1976)</i>	
Asist. dr. Cristinel IATAN	419

<i>Diaconul profesor doctor Nicolae Nicolaescu (1910-1977)</i> Pr. asist dr. Cosmin PRICOP	429
<i>Preotul profesor Grigore Pișculecu – Gala Galaction (1879-1961)</i> Lect. dr. Sabin PREDA	435
<i>Profesorul Iustin Moiescu (1910-1986). Titularul Catedrei de Studiul Noului Testament din București</i> Pr. prof. dr. Constantin PREDA	451
<i>Preotul profesor doctor Vladimir Prelipcean (1903-1990)</i> Drd. Alexandru BACHE	475

TEOLOGIE LITERE

<i>Profesorul Dan Mihaiu Slușanschi (1943-2008). Măiestria filologică în slujba teologiei</i> Lect. dr. Octavian Gordon	489
---	-----